

*кандидат філологічних наук,
доцент кафедри німецької мови
і літератури
Миколаївського національного
університету імені В.О. Сухомлинського*

*викладач кафедри німецької мови
і літератури
Миколаївського національного
університету імені В.О. Сухомлинського*

ФУНКЦІОНУВАННЯ ОЦІННИХ ЛЕКСИЧНИХ ОДИНИЦЬ У НІМЕЦЬКОМОВНИХ НАУКОВИХ РЕЦЕНЗІЯХ

Комунікація у науковій сфері спрямована на створення і сприймання текстів відповідно до особливих вимог сучасного наукового спілкування та зумовлена багатьма комунікативно-прагматичними факторами.

Відповідно до мети, характеру взаємодії учасників та прагматичної ситуації наукової комунікації відбувається породження різних типів академічних текстів. Комунікативне спрямування наукових текстів, зокрема наукової рецензії, зумовлене пізнавальною функцією, якою характеризується кожний науковий текст, а також функціонуванням у межах певної наукової спільноти. При цьому під час наукового обміну спрацьовує установка на динамічне накопичення інформації, що найбільшою мірою реалізується в акті повідомлення. Введення нового зумовлює появу оцінки наукового твору, що виражає наукову проблематику у рецензії, її інтерпретацію та оцінку інформації, що передається, на тлі загального повідомлення змісту рецензованого видання.

Жанрова проблематика наукового дискурсу та особливостей породження наукових текстових типів, зокрема наукової рецензії, завжди була у центрі уваги мовознавців: вивчалась їх семантико-композиційна організація [9, 38; 4; 5], екстралінгвістичні характеристики [2] та мовностилістичні особливості, що зумовлюються реалізацією спеціальної термінологічної лексики під час створення наукових текстів [3; 8; 11]. Проте недостатньо уваги зверталось на дослідження саме оцінного компонента лексичного складу тексту наукової рецензії, особливостей його вираження. Актуальність цього дослідження зумовлена необхідністю комплексного аналізу тексту рецензії, що є певною формою реалізації наукового дискурсу у будь-якій галузі науки, її лінгвостилістичного аналізу щодо виявлення певних лексико-синтаксичних особливостей (визначення термінологічного лексичного складу у певній науковій галузі спілкування), а також з огляду на ті комунікативно-прагматичні завдання, що вони виконують як одиниці наукової комунікації. Одним із таких завдань є визначення основних лексичних засобів оцінювання та мовних можливостей їх реалізації у тексті наукової рецензії.

Новою компонентою у цьому дослідженні є проблема оцінного лексичного інструментарію текстів наукових рецензій. У представленій статті пропонуються результати аналізу мовних засобів оцінки і способів їх реалізації у текстах німецьких рецензій.

Предметом дослідження у статті є специфічні засоби вираження оцінної семантики в тексті наукової рецензії, об'єктом – сукупність лексико-синтаксичних засобів оцінювання, властивих текстам німецьких наукових рецензій. Тому цілі й завдання спрямовані на виокремлення оцінних лексико-синтаксичних сталих одиниць та визначення способів їх реалізації в інформаційній основі текстів наукових рецензій.

Під час створення наукових текстів вибір лексичних одиниць підпорядковується вимогам академічного стилю та етикетним нормам спілкування. Відповідно, показовим є переважне використання клішованих лексико-синтаксичних засобів вираження інформації у критичних текстах, зокрема оцінних [7, с. 101–102]. Така тенденція сприяє появі усталених мовних формул, реалізація яких зумовлює клішованість, чіткість і логічність повідомлення, а отже, й ефективність сприйняття наукової інформації.

Під час реалізації оцінної діяльності науковець-критик, як правило, використовує такі мовні засоби, що виражають кваліфікацію предмета дослідження у рецензованому тексті (надалі – РТ), якість дослідної діяльності автора РТ та ситуації, у якій безпосередньо відбувається дослідження (їй властива галузева ознака, визначений історичний період реалізації та рівень складності й актуальності проблеми). До цих мовних засобів (оцінні слова та вирази) можна віднести кваліфікативні предикати (прикметники, дієприкметники та прислівники), що відображають «оцінку денотативної ситуації або її елементів мовцем стосовно якісних та кількісних ознак» [1, с. 29]. До цієї групи можуть належати й іменники, які у своїй основі вже мають оцінну сему та кваліфікують, як правило, статус автора РТ, рівень його наукової компетентності й ерудиції.

На лексико-семантичний склад наукових рецензій впливають численні екстралінгвістичні фактори (мовленнєва ситуація – рецензування, зв'язок із певною предметною сферою, належність рецензента до певної наукової спільноти, наявність певних традицій академічного письма, а також індивідуального стилю автора-рецензента). Вони (фактори) показують себе у виборі різномірних одиниць під час лексичного наповнення цих текстів.

У представленому дослідженні аналізується лише один тип оцінної інформації – денотативно-оцінна (експліцитна), що функціонує у текстах наукових рецензій поряд із конотативно-оцінною та підтекстово-оцінною (імпліцитною). До денотативно-оцінної лексики належать такі одиниці, чий оцінний компонент значення наявний

у самій семантичній структурі слова та пов'язаний із різним сприйняттям оцінної інформації: стереотипним, емоційно-оцінним та інтелектуально-оцінним [6].

Для тексту наукової рецензії під час створення інформативних та оцінних повідомлень властиві вирази, що вводять основну інформацію (*Autor präsentiert, folgt, thematisiert*); лексико-синтаксичні одиниці, що реалізують денотативний, конотативний і підтекстовий види оцінної інформації (*unklar, ausgezeichnet* та ін.)

Інтелектуально-оцінна лексика слугує для підкреслення правдивості або істинності результатів запропонованого у РТ дослідження (*glaubwürdig, eindeutig, berechtigt, korrekt*). Така лексика може використовуватися під час демонстрації загального висновку, зафіксованого одним реченням, або під час представлення результатів критичного аналізу цілого наукового твору, тому нерідко у такому вислові наявний високий рівень концентрації оцінної інформації. Сюди можуть додаватися і результати характеристики наукової діяльності самого автора РТ, наприклад: *Die Arbeit zeugt von der guten fachlichen Kenntnis des Autors über das Handschriftenwesen, über den Inhalt der Hss. selbst und über die sachlichen und kulturellen Probleme und Bereiche, aus denen die Hss. stammen* (Zeitschrift für Slawistik. – 1992. – Bd. 37. – № 3. – S. 466–467).

Значущість і корисність дослідження, проведеного автором РТ, представляється у рецензії за допомогою таких лексичних одиниць інтелектуально-оцінного типу: *umfangreich, wertvoll, reich, hilfreich, nützlich, lehrreich*. Наприклад: *Eine vor allem an berühmten Namen umfangreiche Erläuterung der Verwendungsweisen des Begriffs "Diskurs" erwartet die Lesenden von KELLERs Aufsatz zur Diskursanalyse, bis Diskurse im Sinne FOUCAULTs als "spezifische, gesellschaftlich ausdifferenzierte Formen der Wissensproduktion" verstanden werden* (Forum: qualitative Sozialforschung. – 2000. – Bd. 1. – № 3); *Gerade weil es um die Verwirklichung eines längst diskutierten Projekts geht, hält sich Kammer ans Mögliche und Machbare und stellte äußerst lehrreich Schritt für Schritt die Bedingungen für eine Aufbereitung gedruckter Texte in digitaler Form vor* (Philologie im Netz. – 1997. – № 2. – S. 59–62).

Визначення якості РТ та, відповідно, науково-творчої діяльності його автора може відбуватися за допомогою оцінних лексичних одиниць типу *originell, positiv, recht, verdienstvoll, gut, förderungswürdig, sinnvoll, schlecht, das Verdienst; der Gewinn, der Mangel*.

Представлена лексика в текстах наукових рецензій реалізується залежно від того, у який спосіб організовує свою оцінно-критичну діяльність сам рецензент (об'єкт оцінювання у РТ, критерії та мета оцінювання). Наприклад: *Es ist Verdienst des Autors, theoretische und praktische Fragen der Pädagogikausbildung für Lehrer aufgearbeitet und zusammenhängend dargestellt zu haben* (Pädagogik. – 1990. – Jh. 45. – № 5. – S. 443).

Необхідно також зазначити, що поряд із тими лексико-синтаксичними засобами введення оцінних значень до тексту наукової рецензії, що роблять його академічним та офіційним, мають місце й елементи виразності, суб'єктивного оцінювання, а тому й емоційності. Це зумовлює способи організації текстів наукових рецензій відповідно до індивідуального стилю викладу кожного окремого рецензента. Справді, така особливість текстів цього типу сприяє розширенню корпусу метамовних одиниць і відповідає засадам сучасної наукової парадигми, що керується принципами антропологічного підходу до вирішення актуальних завдань.

Рецензент також виокремлює і позитивні риси РТ, вказуючи на доцільність вибору автором певного підходу до вивчення проблеми, наприклад: *Bei der Bestimmung der semantischen Werte, die die einzelnen syntaktischen Funktionen annehmen können, greift Cuartero Otal punktuell auch in fruchtbarer Weise auf die internationale Diskussion zurück, etwa bei der Abgrenzung von agentiven und nicht-agentiven Subjekten* (Philologie im Netz. – 2005. – № 34. – S. 99–101).

Якість інформації, запропонованої у РТ, визначається критеріями переконливості/непереконливості, або, наприклад, цінності: *Der Band 40 der Diskussionsreihe eine eindrucksvolle positive Bilanz pädagogischer Theorieentwicklung in der Deutschen Demokratischen Republik und orientiert zugleich auf wichtige ungelöste Fragen dieses Prozesses* (Pädagogik. – 1989. – Jg. 44. – № 3. – S. 256–260); новизни: *Der Schriftlinguistik hat er mit dieser verdienstvollen Arbeit zweifellos neue, richtungweisende Impulse gegeben* (Zeitschrift für Phonetik, Sprachwissenschaft und Kommunikationforschung. – 1990. – Bd. 43. – № 6. – S. 834–836).

Оцінку за аспектами корисності та успішності/«вдалості» РТ можна продемонструвати таким прикладом: *Dem Rezensenten ist bekannt, mit welcher Sorgfalt und wissenschaftlichen Akribie die Herausgeber gearbeitet haben; Ergänzungen, Erläuterungen, Fußnoten für das Verständnis der deutschen Leser sind hilfreich, aber Kürzungen der Originalausgabe, sei es auch "nur" auf Kommentare bezogen, sind immer "ein empfindlich Ding"* (Pädagogik. – 1989. – Jg. 44. – № 3. – S. 253–256).

Відсоток власне оцінної лексики (інтелектуально-оцінної та емоційно-оцінної), що представляє експліцитну аксіологічну інформацію, порівняно із загальнонауковою та фахово-специфічною, у текстах є загалом незначним. Основне місце в лексико-синтаксичному інструментарії рецензії належить мовним засобам, що висвітлюють рецензовані наукові тексти з огляду на їхні композиційні, структурні, прагматичні та комунікативно-функціональні засади, подають необхідну інформацію про них. Функціонуванню оцінної лексики в рецензіях властива інкорпорація в інформативні та описові синтаксичні структури, внаслідок чого оцінні значення взаємодіють із тими значеннями, які відображають змістову частину РТ і слугують індикаторами позитивної або негативної оцінки за шкалою аксіологічної інтенсивності.

Досить типовим для тексту рецензії є випадок, коли оцінне словосполучення, що належить до рематичного компонента висловлення, з'являється перед тематичним компонентом, утворюючи емфатичну конструкцію: *Sinnvoll für diese Leserinnengruppe ist auch das umfangreiche Glossar der verwendeten Fachtermini* (Forum: qualitative Sozialforschung. – 2000. – Bd. 1. – № 2); *Als großes Verdienst der vorliegenden Literaturgeschichte sei*

hervorgehoben die Berücksichtigung der “Dichtung aus der Bukowina” im Kontext der Lyrik der fünfziger Jahre sowie der “rumäniendeutschen Lyrik” der achtziger Jahre, vor allem auch deshalb, weil nicht nur die Namen der Großen, Paul Celan, Rose Ausländer beziehungsweise Herta Möller, Richard Wagner und Oskar Pastior, genannt werden, sondern auch weniger bekannte Autoren und Autorinnen ins Blickfeld rücken wie der bedeutende Literaturvermittler Alfred Margul-Sperber oder die achtzehnjährig im KZ umgekommene Lyrikerin Selma Meerbaum-Eisinger (237) oder der früh in die Bundesrepublik übersiedelte, dennoch von seinen Erfahrungen in Rumänien geprägte Lyriker Dieter Schlesak und die früh verstummte Lyrikerin Anemone Latzina (843f.). Warum allerdings die beachtenswertesten Erzählprosa von Herta Müller und Richard Wagner ignoriert wird, ist unverständlich (Sprachkunst. – 1995. – Jg. 26. – № 2. – S. 377–380).

Усталеним засобом позитивної або негативної експліцитної оцінки є дієслова на позначення кваліфікаційних дій (*dem Autor hohe Anerkennung zollen, würdigen, qualifizieren*), дієслова або іменники, що позначають певні різновиди позитивно або негативно оцінюваних дій та їх результати (*das Verdienst; der Gewinn, der Mangel, merit; success*), а також словосполучення з ними.

Феномен інкорпорації оцінних лексичних одиниць з експліцитним вираженням оцінного значення в інформативних актах наукової рецензії зумовлений загальною установкою текстів такого типу на всебічне (тобто з урахуванням усіх параметрів, властивих науковому тексту як такому), якісне, чітке, скоординоване повідомлення інформації та її оцінювання водночас, що є передумовою об'єктивності, послідовності й академічності в науковому текстотворенні. За допомогою механізму інкорпорації у процесі інтерпретації основного змісту РТ рецензент має змогу звернути увагу читача на важливе, цікаве, актуальне та цінне в інформації, що пропонує автор РТ. Таким чином, оцінні одиниці у структурі інформативного повідомлення, корелюючи з основною комунікативною інтенцією рецензії як текстотипу, відіграють роль атракторів уваги та відображають критерії критичної діяльності рецензента.

Література:

1. Вольф Е.М. Грамматика и семантика прилагательного / Е.М. Вольф. – М. : Наука, 1978. – 200 с.
2. Котюрова М.П. Об экстралингвистических основаниях смысловой структуры научного текста: (функционально-стилистический аспект) / М.П. Котюрова. – Красноярск : Изд-во Красноярского ун-та, 1988. – 171 с.
3. Кудасова О.К. Лингвостилистические особенности рецензии как разновидности научного текста (на материале английского языка) : автореф. дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / О.К. Кудасова. – М., 1983. – 23 с.
4. Левчук І. Особливості структурно-семантичної організації мовознавчих рецензій 30-х років ХХ ст. / І. Левчук // Вісник Львівського університету. Серія «Філологія». – 2004. – Вип. 34. – Ч. II. – С. 291–297.
5. Ляпунова В.Г. Композиция и язык научной рецензии / В.Г. Ляпунова, О.Д. Мешков, Е.В. Терехова. – М. : Наука, 1990. – 144 с.
6. Ляшенко Т.С. Структурно-композиційні, лінгвостилістичні та прагматичні особливості тексту мистецтвознавчої рецензії (на матеріалі німецьких газет) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / Т.С. Ляшенко. – Л., 2004. – 19 с.
7. Непийвода Н.Ф. Мова української науково-технічної літератури (функціонально-стилістичний аспект) / Н.Ф. Непийвода. – К. : Міжнар. фін. агенція, 1997. – 303 с.
8. Салимовский В.А. Речевые жанры научного эмпирического текста / В.А. Салимовский // Стереотипность и творчество в тексте. – Пермь, 1999. – С. 40–66.
9. Синдеева Т.И. Некоторые особенности композиционно-речевой организации жанра «научная рецензия» / Т.И. Синдеева // Функциональные стили и преподавание иностранных языков. – М. : Наука, 1982. – С. 27–42.
10. Современный русский язык. Синтаксис : [учеб. пособ.] / [под ред. Е.М. Галкиной-Федорук]. – М. : Изд-во Москов. ун-та, 1957. – 515 с.
11. Swales J.M. Genre analysis: English in academic and research settings / J.M. Swales. – Cambridge : Cambridge University Press, 1990. – 260 p.

Анотація

Н. КОРНЄВА, О. КОВАЛЕНКО. ФУНКЦІОНУВАННЯ ОЦІННИХ ЛЕКСИЧНИХ ОДИНИЦЬ У НІМЕЦЬКОМОВНИХ НАУКОВИХ РЕЦЕНЗІЯХ

У статті розглянуто проблему виявлення і характеристики інтелектуально-оцінних та емоційно-оцінних лексичних одиниць як специфічних засобів оцінно-критичної діяльності науковців. Досліджено також способи їх інкорпорації у референційній основі текстів наукових рецензій. Вивчено специфіку функціонування оцінної лексики у критичних текстах німецькою мовою.

Ключові слова: науковий дискурс, наукова рецензія, експліцитна оцінка, імпліцитна оцінка, інтелектуально-оцінна лексика, емоційно-оцінні лексичні одиниці.

Аннотация

**Н. КОРНЕВА, О. КОВАЛЕНКО. ФУНКЦИОНИРОВАНИЕ ОЦЕНОЧНЫХ ЛЕКСИЧЕСКИХ ЕДИНИЦ
В НЕМЕЦКОЯЗЫЧНЫХ НАУЧНЫХ РЕЦЕНЗИЯХ**

В статье рассматривается проблема выявления и характеристики интеллектуально-оценочных лексических единиц как специфических средств оценочно-критической деятельности ученых. Исследованы также способы их введения в информационное поле текстов научных немецкоязычных рецензий. Изучена специфика функционирования оценочной лексики в академических немецкоязычных текстах.

Ключевые слова: научный дискурс, научная рецензия, эксплицитная оценка, имплицитная оценка, интеллектуально-оценочная лексика, эмоционально-оценочные лексические единицы.

Summary

**N. KORNEVA, O. KOVALENKO. THE FUNCTIONING OF THE ESTIMATIVE LEXIS
IN GERMAN ACADEMIC REVIEWS**

The article deals with the problem of exposure and description of intellectual and emotional lexical pieces of estimation as specific means of valuation activity of a scientist. The proposed research presents methods of incorporation of these means in the informative basis of German academic reviews. There was also studied the specific of functioning of evaluative lexis in the academic German texts.

Key words: academic discourse, academic review, explicit estimation, implicit estimation, intellectual lexis, emotional lexis.